

MILORAD NIKČEVIĆ

Filozofski fakultet, Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku

Romantičarska poetika Petra Preradovića (1818–1872) – afirmacija njegove poezije u školi

Analizirajući Preradovićeve reprezentativne pjesme nastojalo se izraziti živost prisutnu u njegovoj poeziji i pokazati koliko njegove pjesme mogu eksplicitnim jezikom, patriotskim porukama i ideološkom orijentacijom zadovoljiti senzibilitet današnjeg učenika srednjih škola. Istraživanje prikazuje položaj pjesnikove poezije u književnoj historiografiji, nastavnim planovima i programima iz književnosti te u čitankama/udžbenicima iz književnosti. Životni put Petra Preradovića od iznimnog je značaja za razumijevanje njegova pjesničkog stvaralaštva, posebno kod njegova povratka „materinskom jeziku“. Posljednje poglavlje donosi metodičke prijedloge za pristup njegovu stvaralaštvu s naglaskom na zaboravljenom jeziku, povratku majci i domovini te govoru pjesnikova srca i uma.

Ključne riječi: Petar Preradović, romantičarska poetika, školska interpretacija, nastavni plan i program

1. Uvod

Prije nego što je započeo svoje poetsko djelo, Petar Preradović (Grabrovnica, 19. III. 1818. – Fahrafeld, Austrija, 18. VIII. 1872.) morao je savladati mladenačku distancu i usmjeriti stvaralački nerv koji je osjećao i nosio u krvi prema jezičnoj kulturi svog naroda. Morao je prigrliti, donekle, zaboravljeni govor žive riječi materinskog jezika i pučkih umotvorina hrvatskoga kraja. Na taj način nužno mu je bilo uravnotežiti svoju mladenačku odsutnost i gotovo podanički odnos prema zapadnoeuropskoj, a prije svega prema njemačkoj, francuskoj i talijanskoj književnosti (Preradović 1965: 353). Mladenačka zanesenost i „opijenost“ kulturom njemačkoga književnog izraza, kojoj su, nema sumnje, pridonijeli njegovi rani učitelji u Wiener Neustadtu⁵⁶ s vremenom

56 Koliko je Preradović u svojim mladim danima odgajan u njemačkom duhu, govori i podatak da je u razdoblju od svega šest godina (1803–1838) u Vojničkoj akademiji u Wiener Neustadtu zaboravio materinski jezik. Jedini nastavnik u toj školi Burian (Čeh) nastojao je da kod svojih časničkih pitomaca pobudi interes prema panslavizmu i hrvatskom narodnom preporodu.

će se oplemenjujuće produžiti, oploditi i dijelom rastvoriti u Preradovićevim poetskim sastavima, a osobito iz njegove rane i zrele faze stvaranja. Čitajući u najranijoj dobi i prevodeći djela na njemački jezik⁵⁷, Preradović je zarana osjetio umjetnost riječi na jednom od njezinih najznačajnijih kulturnih izvora. Zagledajući se dijelom i u književne radionice Dantea, Manzoniya, Macha, Krasinskog, Lenaua, Byrona, spoznao je način na koji se nacionalne i domoljubne teme hrvatskoga narodnog preporoda dovode do umjetničkog izričaja, a sirov poetski materijal do organizirane umjetničke forme. Ilirski preporodni tretman povijesti i njihov romantični historizam, spojen velikim dijelom s nacionalnom osjećajnošću i domoljubnim požrtvovanjem, jedno je od dviju ključnih ishodišnih točaka iz kojih će Preradović tvoriti svojevrstu, sebi svojstvenu i primjerenu poeziju domoljublja, romantike i nacionalne osjećajnosti. Prema tome, glavnu spoznajnu književno-teorijsku osnovu za svoje djelo Preradović je dijelom izgrađivao proučavajući stvaralaštvo svojih najvećih književnih uzora – pjesnika evropskog književnog kruga, ali velikim dijelom i stvaralaca hrvatske književne tradicije, odnosno hrvatske usmene (narodne) provenijencije.⁵⁸

Upoznajući se, čitajući stvaralačke tvorevine suvremenika, a i u susretima i razgovorima sa svojim sunarodnjakom, već afirmiranim pjesnikom i budućim istorikom Ivanom Kukuljevićem Sakcinskim (1816–1899), s književnim koncepcijama i nastojanjima iliraca, Preradović će ubrzo doživjeti svojevrstno nacionalno otrežnjenje manifestirano u zaokretu ka hrvatskom nacionalnom biću, njegovoj povjesnici, ilirskoj knjizi i hrvatskom jeziku. Stoga se snažno okreće djelima Gundulića, Gaja i usmenom pjesništvu kao izvorima na kojima će se, uz svakodnevno čitanje domaće lektire i druženje sa svojim sunarodnjacima, družiti i napajati „zaboravljenom“ hrvatskom krasnoriječju, nadahnjivati se snagom, širinom, slikovitošću, iskonom života i semantički iznijansiranom bojom i zvukom hrvatske pučke i književne riječi. Bogatstvo usmenih umotvorina i hrvatskoga jezika, kojih je naglo postao svjestan, ubrzo su razorili mit njegovih mladenačkih godina o nenadmašivosti njemačkog jezika i njegova literarnog izraza. Živa riječ hrvatskog naroda, u kojem je ponovno doživio „maticu i kovnicu“ pučkih umotvorina, otvorila mu se u tom trenutku kao

57 Preradović je iznimno dobro poznao europske književnosti svog doba. U originalu je čitao s njemačkog, talijanskog i francuskog jezika, a poznao je i sve slavenske jezike. S hrvatskog jezika na njemački preveo je prvo pjevanje Gundulićeva *Osmana*, jednu Đorđićevu pjesmu i sve svoje tvorevine, od kojih je *Djevojka uskokinja* (pjesma na „narodnu“) tiskana pod naslovom *Das Uskokken-Miidchen* u njemačkom časopisu „Croatia“ za 1841. godinu.

58 Iako je Preradović započeo pisati poeziju na njemačkom jeziku u duhu romantizma i pod utjecajem Byrona, on će se već početkom četrdesetih godina 19. st. sve više okretati usmenoj književnosti, Kačićevoj poeziji i hrvatskom jeziku. Tih godina snažno će prigrliti koncepcije iliraca, osobito u razdoblju svog boravka u Zadru kad je, ujedno, pokrenuo poznati časopis „Zora dalmatinska“ (1844), u kojemu je tiskao svoju programsku pjesmu *Zora puca*.

bezmjerje hrvatskog duha, kao osnovni znak hrvatskoga narodnog bića, kao kristalno suspregnuta povijesna i životna drama Hrvata na razvalinama svoje višestoljetne i dugoopstojne slobode. U tome su mu djela iliraca, Gundulića i cjelokupne hrvatske književne tradicije bila ne samo kličiste književnih pobuda, inspiracija i ideja prema kojima će graditi svoje književne stavove i svoj poetski pristup, nego i ogledna estetska i leksička riznica. Od Gundulića, Gaja i drugih nacionalnih pjesnika hrvatskog preporoda Preradović je zapravo prihvaćao ideju da hrvatski pisac, kad hrvatski piše, treba hrvatski misliti, i da bar, kad piše o problemima i temama iz narodnog života i svoje bogate povjesnice, treba pisati hrvatskim jezikom i u narodnom duhu. On međutim nije izdizao stvaralaštvo hrvatskog naroda i njegov jezik za univerzalni i svezremenski koncept umjetničkog stvaranja, nego ga je zagovarao kao zahtjev književnopovijesnog trenutka u kojem, kako ga je na to upućivala i Makijavelijeva premisa, nastoji da hrvatskim jezikom i ustaljenim sintaktičkim oblikom vrati „iskvarenu“ i otuđenu književnost na nepoćudne izvore pučkog duha u želji da ta književnost postane ono što od nje zahtijeva da bude nacionalni trenutak vremena, a to je ogledalo pučkoga bića, ali i da duhovne dragocjenosti tih izvora (koji su već počeli sahnuti pod naplavom tuđinštine i civilizacije) budu sačuvane za buduće generacije mladeži i nove naraštaje. Naime, po pjesnikovu estetskom shvaćanju književnost je u obvezi da bude slika povijesti, etike, estetike, života, običaja, jezika i mišljenja naroda, da bude dakle u magistralnoj projekciji „muzej duha“ svog naroda.

Iz takvih zapravo književnoteorijskih, praktičnih pobuda i estetičkih pogleda rađale su se brojne pjesme Petra Preradovića. Svojom tematikom, motivikom, jezikom i idejnim obzorom one su nosile u svojoj poetici i strukturi pečat vremena, bile su usmjerene prema određenoj tendencioznosti i odgojnosti probuđenih masa. Samim tim elementima njegove pjesme su se nametale kao uzoriti modeli na kojima su se učile i odgajale buduće generacije učenika pučkih i srednjih škola. Sve je to činilo Preradovićevo poetsko djelo uzoritim i produktivnim, u školskom sustavu, ono je bilo zadugo glavnom okosnicom školskih programa, čitanaka i udžbenika (Petračić 1877).

2. Položaj Preradovićeve poezije u književnoj istoriji, udžbenicima i nastavnim planovima i programima

U analitičkoj studiji književnog povjesničara i teoretičara Antuna Barca eksplicite se govori o Preradovićevoj poeziji kao umjetničkom opusu u kojemu tendiraju primjerene teme, motivi i jezik, koji je u izobilju koristio hrvatski školski sustav onoga vremena:

Preradovićeve su pjesme za vrijeme Austro-Ugarske sačinjavale najznačajniji dio hrvatskih čitanaka za srednje škole. One su imale da znače za učenike vrhunce pjesništva. Bile su uz to najprikladnija građa s pomoću koje su tadašnje hrvatske školske vlasti mislile postići najvažnije uzgojne svrhe, često u dobroj vjeri. Preradovićevim stihovima mogli su nastavnici književnosti objašnjavati različite pojmove života i umjetnosti: domoljublje, religioznost, značenje jezika, smisao umjetnosti, slobodu umjetničkog stvaranja. Pojedine njihove strofe kao da su bile upravo i napisane za pedagoške svrhe; na osnovu njih mogle su se izvoditi spoznaje što ih je školski sustav htio učvrstiti u omladini, npr. o slobodi stvaranja (...).

Veliki broj Preradovićevih pjesama vrijedio je u cjelini kao izraz određenog životnog nazora, hrvatskog patriotizma, slovenstva ... (Putnik, Stari klesar, Djed i unuk, Rodu o jeziku, Jezik roda moga, Slavjansvu). U njima je bilo govora o kobnosti nesloge, o veličini naše prošlosti i ljepoti naše zemlje. U velikom svom dijelu one su bile kao naručene za onaj školski sustav u Austro-Ugarskoj u kome su na osnovu staroklasične obrazovanosti, poučavali o narodu i o slobodi, i o humanitetu, i o potrebi života za narod, i o altruizmu, i o poštenju, i o društvenoj pravdi, ali sve u nekim granicama, oprezno, udešeno upravo za školske ciljeve, da ne bude odviše očito, buntovno, zorno. Preradovićeve patriotska poezija bila je naoko kao stvorena za školstvo u okviru tadašnje hrvatske autonomije. (...)

Preradovićeve pjesme, planski probrane, školski je sustav vješto iskorištavao. U njemu se doduše govori o svim vrlinama čovječanstva i o njegovim težnjama za napretkom, ali nekako općenito i maglovito, kao da se lijepim i uzvišenim riječima želi prikriti istina. Preradović kao da je bio pjesnik koji je programatski pisao pjesme prema zadanim temama, ali ponešto proračunano, iz mozga, a bez unutrašnjih potresa, bez ulaganja cijeloga svoga bića kao što to čine pravi pjesnici.

Sve je to bilo uzrokom da je omladina učila Preradovićeve pjesme napamet i ponavljala riječi različitih kritičara o njima. Ali ju je njegova poezija ostavljala ponajviše hladnom: hladnom zbog toga što je bila nekako odviše školska (...). (Barac 1965: 179–210)

Citirani odlomci studije Antuna Barca, osobito ovaj posljednji, govore o Preradoviću kao školskom i programatskom pjesniku, stvaraocu koji je pisao „pjesme prema zadanim temama“, kao nacionalnom poeti bez jačeg unošenja svog emocionalnog i imaginativnog bića; pjesniku isforsiranom, skiciranom i tendencioznom za određeno vrijeme i aktualni povijesni trenutak. Možda bismo se u onom vremenu, kad je književni teoretik i povjesničar književnosti Antun Barac izrekao takav eksplicitni sud, mogli donekle i složiti s takvom oštrom ocjenom Preradovićeve poezije i njezinim utjecajem na određeni odgojno-obrazovni sustav u hrvatskim školama. Međutim, takav sud Antuna Barca, jednog od vodećih autoriteta hrvatske književne misli onoga vremena, donekle je potiskivao Preradovićev poetski opus na marginu školskih programa i udžbenika, pa je samim tim poetsko djelo jednog od značajnih pjesnika iliraca tijekom vremena postupno tonulo u tamu i lagani zaborav. Taj zaborav je posebno došao do izražaja u školskim programima, čitankama i udžbenicima za narodne i srednje škole u razdoblju između dvaju svjetskih ratova⁵⁹.

Promotrimo li danas Preradovićev poetski opus s udaljene vremenske distance, neminovno nam se nameće, opravdano, pitanje: je li jamačno pjesnikov stvaralačko-poetski svijet estetski i idejno mrtav i može li u današnjem trenutku njegovo djelo, svojom poetikom jezikom i određenom domoljubnom i idejnom porukom, zadovoljiti senzibilitet osebujnog recipijenta u našem odgojno-obrazovnom sustavu? Pitanje postaje aktualno iz toga razloga što je u *Nastavnom programu za hrvatski jezik u svim vrstama gimnazije*⁶⁰ Preradovićev opus prezentiran sa tri veoma neutralne pjesme: *Putnik*, *Mrtva ljubav* i *Ljudsko srce*⁶¹. Takav „pomak“ prema Preradovićevoj općeljudskoj poeziji biva utoliko opravdanim jer je u ranijim *Zajedničko-programskim osnovama usmjerenog obrazovanja u Jezično-umjetničkom programu*⁶² pjesnikov opus bio zastupljen sa svega jednom značajnijom pjesmom: *Rodu o jeziku*, iako sastavljači takvog programa nisu imali većeg sluha za njegov širi opus, i na ovoj reprezentativnoj tvorevini učenici su se učili (putem školske analize/interpretacije) ljepotama i izražajnim mogućnostima hrvatskoga jezika. U njoj su mogli osjetiti ne samo pjesnikov apologetski odnos prema materinskom jeziku, već su spoznavali i njenu krajnju poentu: da je jezik bio

59 Usp. Ferdo Nikolić, Milena Večerina i Stanko Dvoržak, *Čitanka iz naše i strane književnosti (...)*, Zagreb, 1955., kao i druga brojna izdanja udžbenika i čitanka Dragutina Rosandića i Miroslava Šicela te čitanke Vice Zaninovića.

60 Usp. strojopisni *Nastavni program Ministarstva prosvjete, kulture i športa za 1991./92.* školsku godinu.

61 Usp. *Nastavni program Ministarstva prosvjete, kulture i športa za 1991./92.* školsku godinu. Istina, druge dvije pjesme *Mrtva ljubav* i *Mujezin* u *Zajedničkim programskim osnovama* pripadaju misaono-emozivnim sferama Preradovićeve poezije, pa stoga nisu znatno prezentirali njegovu školsku poeziju.

62 Baš zato što je Preradovićevo poetsko djelo školski primjereno i zato što je njegov korpus široko i raznovrsno oblikovao vrijeme pjesnikova preporodnog (ilirskog) života, ono bi trebalo imati šire i važnije mjesto u nastavnim programima svih škola u Republici Hrvatskoj.

i ostao onaj stvarateljski agens, koji je u ostvarenju ljudskog i nacionalnog identiteta bio glavni *spiritus movens* hrvatskog naroda.

Promotrimo li iz današnjeg kuta cjelovit Preradovićev pjesnički opus, mogli bismo dakle, s podmakle distance od vremena njegova nastanka, utvrditi da je ono jamačno i danas svojevrsan i značajan stvaralački izazov, estetički pokušaj da se u razdoblju hrvatskoga narodnog preporoda (ilirizma), dakle u vremenu raspjevane nacionalne romantike, ostvari poseban impersonalan (distanciran) romantičarski iskaz. Drugim riječima, u ponajboljim pjesmama Petra Preradovića (a samim tim i u najvažnijim prezentacijama školskih programa) suptilan čitalac će osjetiti u njegovoj poeziji naglašen lirski subjekt, čija se stvaralačka personalnost objektivizira i univerzalnije poistovjećuje sa svijetom u sebi i izvan sebe. Poblizje rečeno: najintimnija ispovijed Preradovićeve poezije „skriveno sadržana ispod površinskoga govora općih mjesta“ njegovih najreprezentativnijih pjesama, pokazuje pjesnikovu ljudsku kob i duboku emocionalnu dramu. To je zapravo ono što pjesnika prividno, dakle izvanjskom stranom bez ostatka, vezuje za kulturno-politički duh iliraca. Po tom izvanjskom govoru poezije Preradović bi jamačno ostao, kako je to primijetio Barac, hladnim, nepopularnim, skiciranim, programskim i školskim pjesnikom ilirskog pokreta. Ali po onom što Preradovićevu poeziju čini aktualnom i što i danas u njoj traje i živi jest upravo glas unutrašnjeg lirika i dramatičnog lomljenja pjesnikove duše, njegova dubokog ponora i drame svog naroda. To su dakle oni sadržaji koji u pjesmama školske prezentacije duboko više žive i receptivno snažno govore o suvremenoj senzibilnosti današnje mladeži.

3. Povratak pjesnika „materinskom jeziku“

Da bismo Preradovićev poetski svijet mogli estetski i emocionalno približiti učenicima srednjoškolskog obrazovanja, prije svega gimnazijskom usmjerenju, potrebno je prethodno osvijetliti i nekoliko važnijih (ključnih) momenata iz pjesnikova tragičnog života. Stanovit odnos biografskih činjenica i književnog stvaralaštva ne prestaje biti aktualan otkako je Sainte-Beuve utemeljio svoju psihološko-biografsku metodu. I kasniji psihoanalitičari (Freud, Adler, Jung) pokušali su kroz odnos djela i djetinjstva odgonetnuti bit književnog stvaralaštva. Pa i novije tendencije (poput interpretacije i stilističke analize) koje u središte proučavanja stavljaju isključivo književno djelo (tekst), svojom isključivošću ne eliminiraju svaku vezu između životopisa pisca i njegova književnog djela. Ako književno djelo shvaćamo kao složenu pojavu unutar suodnosa autora i djela.

Kao prvo, treba istaći da je za budućeg pjesnika Preradovića bio od sudbonosnog značenja njegov odlazak iz podravske rodne Grabrovnice i hrvatskih mjesta njegova ranog školovanja u Vojničku akademiju u Wiener Neustadtu. Obrevši se zapravo u novom civilizacijskom svijetu Austro-Ugarske Monarhije, morao je već u tim ranim mladenačkim danima napustiti vjeru svojih siromašnih roditelja (Preradović 1965: 353) i prihvatiti drugu, koja mu je, kao favorizirana carska vjera austrijske monarhije, omogućavala bržu perspektivu i „šira obzorja“ u promicanju kulture i krute časničke karijere.

Izgleda da će se upravo od toga kobnog trenutka u senzibilnom i ranjivom pjesnikovu biću zavezati bolni čvor. No živeći u tuđem svijetu za vrijeme školovanja u akademiji i razvijajući one karakterne osobitosti koje su odgovarale novoj sredini, Preradović je jamačno morao potiskivati u zaborav svoje znanje materinskog jezika, a zajedno s njim i sav drugi svijet koji mu se u mladosti, preko slika i uglazbljenog zvuka toga jezika, uselio u vječni duh njegova života.

Za razliku od mnogih drugih hrvatskih pjesnika, on je morao „obnoviti“ već „zaboravljeni“ jezik s kojim je ušao u svijet svog života. Morao je prevladati vlastitu otuđenost i ponovno prigriliti „odbačeno“ pa tek tada ući u već raspjevan krug ilirskih (hrvatskih) pjesnika. Povratak pjesnika materinskom jeziku i svom zavičaju istodobno je bilo i vraćanje svojem djetinjstvu i mladosti, emocijama koje se kod senzibilnijih duhova nikada ne zbivaju bez dubljih stvaralačkih tenzija i nagomilanih potresa, bez umjetničkih pražnjenja i poetskog izričaja.

Nakon završene vojne akademije Preradović se, poslije nekoliko godina, susreće sa strahom i zebnjom s majkom i sestrom. Međutim, u tom susretu pjesnik je nanovo osjetio i prvi istinski dodir s majčinom ljubavi i zovom njezina jezika. Našavši se zapravo nakon toliko godina u roditeljskom domu, pod krovom svoga ranog djetinjstva i mladenačkog ozračja, bio je emocionalno uzbuđen i ponovno se vraćao u krilo svojih ushićenja, asocijacija, mašta i sanja. „Ali eto žalosti“ – piše osamnaest godina kasnije pjesnik o tom susretu – „bio sam zaboravio skoro sasvim materinski jezik, a ni mati ni sestra nisu znale drugim govoriti“ (Preradović 1965: 353).

Izgleda da je upravo i taj kobni muk susreta pojačao pjesnikovu naglu želju ne samo da razumije i vidi svoju majku, koja je pred njim stajala, kako bi rekao Matoš: „kao draga tajna“, već se u njemu javio istinski glas pjesnika. Otvorila mu se uspavana slika djetinjeg doba. „U razgovoru s majkom i sestrom probuđivahu mi se kao iz sna slatki izrazi djetinjske dobi“ (Preradović 1965: 198). U toj, dakle, nataloženoj emocionalnoj tenziji presudnog suočavanja sa zaboravljenim djetinjstvom i slikama mladosti, s „izgubljenim“ jezikom, nije bilo teško „nagovoriti“ mladog i senzibilnog časnika da počne pjevati na „tananim žicama ilirskih preporoditelja.“ To prije što su

u duhu ilirskog romantičnog zanosa već uveliko pjevali ushićeni i afirmirani glasovi mladosti koje je „majčin govor budio iz sna“. Prema tome od ponovnog susreta „sa slatkim izrazima djetinjske dobi“, skriveno i potajno, otpočet će dramatičan stvaralački proces u kojem će Preradović nastojati povratiti čarobne zvuke materinskog jezika, sa željom da ih poetski definira, lirski uobliči i pretvori u svoju neobuzdanu vokaciju. No isto tako u njemu će se otvoriti i drugi proces: silna želja da određenim pojavama i zaboravljenim stvarima oko sebe dade ime i uobliči pojam poetskom metaforom; da nanovo dosegne, osvoji i imenuje čistim intelektualnim naporom svoj duhovni obzor, a to će se upravo negativno odraziti na Preradovićevu poeziju u obliku eksplikativnog karaktera njegova jezika. Upravo na raskrižju tih dvaju procesa nastat će one njegove tako poznate i veoma često u prijašnjim školskim programima korištene pjesme: *Rodu o jeziku* (1860) i *Jezik roda moga* (1861). Bez šireg poznavanja pojedinosti iz Preradovićevega života te se tvorevine ne bi mogle ni danas interpretativno dokučiti i svojim estetskim porukama i imaginativnim svijetom shvatiti. Tek ako se zapravo spoznaju ovi ključni momenti životopisa, onda će i učenicima biti mnogo pregledniji put kojim se kretao Preradović kao hrvatski i školski pjesnik.

4. Ekspresija jezika

Premda Preradovićeve pjesničke tvorevine *Rodu o jeziku* i *Jezik roda moga* nisu uvrštene u sadašnje programe⁶³, smatramo da bi one u ovom trenutku „duhovne obnove“ bile upravo izvanredne poetske prezentacije, važniji umjetnički sadržaji i književni predlošci preko kojih bi se mlade generacije učenika srednjoškolskog obrazovanja napajale ne samo pjesnikovim pogledima o jeziku, nego bi se putem njih učili i određenim teorijskim i povijesnim premisama o nacionalnom biću i njegovom jeziku kao agensu toga bića. Iako poodavno stvorene, pjesme nisu ni danas izgubile (bez obzira na to što su nastale u razdoblju eksklamativnog i ekstatičkog ilirskog temata) od svoje aktualnosti, svježine, dalekosežnosti univerzalnih slika i suvremenih poruka. U njima je pjesnik nastojao otkriti, prije svega, nacionalno-istorijski značaj i ljepote hrvatskoga jezika. Pjesme su, zapravo, bitne za spoznavanje Preradovićevega pjesničkog pristupa jeziku kao osnovnom mediju pjesničkog stvaranja, ali i hrvatskom jeziku kao važnom obilježju nacionalne samobitnosti, povijesti, egzistencije i kulture. U tim pjesmama progovara zapravo iskreni pjesnik koga iz tuđine vlastitog duha bude „kao

63 Tek u strojopisnom *Programu hrvatskog jezika i književnosti za školsku 1974. godinu*, čiji je autor dr. Ante Stamać, Preradovićev je opus zastupljen s pjesmama: *Zora puca*, *Rodu o jeziku*, *Putnik*, *Mrtva ljubav*, *Pjesnik*, *Mujezin*.

iz sna slatki izrazi djetinjske dobi.“ A upravo taj motiv buđenja (iako romantici prije poznat) izveden je snažnom apologijom hrvatskom jeziku kakvu u korpusu hrvatske poezije ilirizma jamačno „ranije nije nitko uspio izvesti.“ I ovdje se obistinjuje ona Njegoševa poetska premisa: „nađeno je draže negubljena“ (podcrtao M. N.) – maksima koja u potpunosti može karakterizirati Preradovićevu istinsku osjećajnost prema hrvatskom književnom jeziku.

Već iz uvodnih stihova pjesme *Rodu o jeziku* učenici iščitavaju poetsko oblikovni izraz pjesnikova susreta s izgubljenim i zaboravljenim jezikom djetinjstva:

O jeziku, rode, da ti pojem,
O jeziku milom tvom i mojem!
O preslatkom glasu onom
U kome te mile majke
Usnivahu slatke bajke,
Koga šaptom i romonom
Duši ti se svijet probudi,
Te ti spozna i uvidje
Da ti bolje nije nigdje
Do na tvoje majke grudih! (...) (Preradović 1965: 278)

Poslije uvodno-eksplikativnog (intimnog) iskaza pjesme *Rodu o jeziku* Preradović će odstupiti u daljem tkivu pjesme, pa će kao neki kratki program stihovno razviti čuvenu Humboldtovu teorijsku maksimu: „Die wahre Heimat ist eigentlich die Sprache“ (podcrtao M. N.), koju je inače naveo kao moto pjesme. Premda su romantičari proglasili jezik najvažnijom samobitnošću domovine i naroda, citirana Humboldtova premisa u prijevodu da je „prava domovina (zavičaj) svakog čovjeka zapravo jezik“ stihovno se dosljedno probila u Preradovićevim stihovima:

Po njemu (jeziku – M. N.) te svijet poznaje živa,
Na njem ti se budućnost osniva.
(...)
U njem sve si blago slaviš
Što ti osta od starine,
Nemaš ljepše ni baštine
Potomstvu si da ostaviš. (Preradović 1965: 279)

Usvajajući Humboldtovu tezu o jeziku, Preradović će jasno i racionalno eksplicirati ono što su i drugi stvaraoci ilirizma eksplicite istakli, a to je da je *nacionalno i narodno biće sadržano u narodnom jeziku* (podcrtao M. N.). Citirane misli bile su zadugo inspirativna vodilja mnogih nacionalno-romantičarskih pjesnika u težnjama da ostvare, oslanjajući se na duhovnu narodnu riznicu i narodni jezik, samosvojnu nacionalnu kulturu i književnost. Samosvojna i iskonom autohtona nacionalna književnost trebala je u trenutku ilirskog zanosa postati izrazom dokazane nacionalne samobitnosti jer je imala funkciju ne samo da otkriva dubinu, raznovrsnost i bogatstvo narodnog duha, nego da bude ključna atribucija za stjecanje nacionalne, političke i kulturne neovisnosti i samobitnosti. Upravo takvom dimenzijom Preradovićeve poezija nije imala samo primarnu zadaću nego, prije svega, kulturo-političku tendenciju, što je uveliko utjecalo i na njezinu didaktičku usmjerenost i tendencioznu sociološku prirodu. Osobno buđenje pjesnika Preradovića u pjesmama *Rodu o jeziku* i *Jezik roda moga* nije zapravo ništa drugo do čvrsto korelativno nacionalno osvješćivanje i buđenje Hrvata u vrijeme hrvatskoga narodnog (ilirskog) preporoda. Upravo jezik o kojemu pjeva Preradović u spomenutim pjesmama, kao uostalom i drugi suvremenici – ilirci, nije ništa drugo do raspjevana simbolika toga buđenja. No, bez obzira na to što je u spomenutim pjesmama o jeziku Preradović utkao i svoje intimne dramatične trenutke, u njima se ne može govoriti u nastavi samo kao o nekim općim i raspjevanim trenucima i temama ilirskog pokreta, već se može govoriti o inspirativnom izvorištu pjesama u kojima je dominantan osjećaj „nalaženja zaboravljenog jezika“ samog pjesnika Preradovića. Sve to samo sobom govori koliko su njegove pjesme aktualne i danas. Upravo u ovom trenutku svenacionalnog hrvatskog reaffirmiranja one zrače jačom i prodornijom snagom, pa je to većim razlogom da ih ponovno ponudimo učenicima.

Uz pjesme o jeziku u najnovijim nastavnim programima iz hrvatskog jezika i književnosti, svakako bi svoje dosljedno mjesto ponovo trebale naći i Preradovićeve pjesme *Putnik* i *Pozdrav domovini*⁶⁴. Obje tvorevine su po svojim mislima i porukama ostvarenja domoljubnog karaktera. One su također nadahnuto progovorile snažnom evokacijom u krilu domoljubnog i nacionalno uznemirenog hrvatskog puka. Pjesme se moraju interpretirati na istom satu jer u svojoj poetskoj viziji fiksiraju domoljubnu metaforičnu sliku majke. Doduše, u prvoj pjesmi motiv majke dan je kao alegorija, dok je u drugoj simbolika majke protegnuta u metaforičnu jednadžbu: domovina = majka. Zanimljivo je da se motiv majke javlja ne samo u toj pjesmi nego kontinuirano od Preradovićeve *Prvenca* (1846) do njegovih kasnih ostvarenja. Sve to govori o pjesnikovoj dubokoj uznemirenosti zbog raskola njegova doživljaja tuđine i rodne domovine. Slike tuđine i domovine postavljene su kao poetski domoljubni dihotomijski

64 Obje pjesme bile su najčešće sadržajni dio školskih programa, udžbenika i čitanaka.

spregovi koji se protežu na pjesnikov osjećajni dug što ga je gajio prema svojoj majci. Stalni dihotomijski spregovi tuđine domovine u Preradovićevim pjesmama osnažuju se kontrastnim antipodima: svoje majke – tuđe majke. Zapravo ti snažni kontrasti povratka majci, roditeljki i domovini, variraju se u nekoliko pjesama: *Putnik*, *Rodu o jeziku*, *Pozdrav domovini* i *Majci* – tvorevinama koje kronološki zatvaraju tematski krug pjesnikova opusa još od 1844. pa do 1871. godine. Poblíže rečeno, stihovni materijal tih pjesama ostvaren je od trenutka koji je u nekom neposrednom figurativnom ili semantičkom odnosu sa slikom majke, bilo da je riječ o majci roditeljki, o majci domovini ili o materinskom jeziku. Sve te varirajuće slike pjesama sugeriraju životnu toplinu života i mladenačke sigurnosti. Premda su pjesme *Putnik* i *Majci* tvorevine različitog žanra, njihovom usporedbom može se ustvrditi znatna sličnost, pa donekle i istovjetnost poetskog osjećaja. I u jednoj i u drugoj pjesmi ističu se motivi povratka – povratka majci roditeljki i domovini:

Primi opet tvoje dijete,
Dovijeka će tvoje biti,
Ljubit tebe svako doba,
U tom polju daj mu groba
Tvojim cvijećem grob mu kiti!
(*Putnik*, Preradović 1965: 279)

Preradović je dakle figurativno predstavio povratak domovini kao povratak majci, dok je u pjesmi *Putnik* inkorporirao i onaj poznati motiv majčina prijekora – bolje reći opomene sinu zbog kršenja majčinih želja:

Ne idi, sinko, od matere,
Koja mekan ležaj stere
Tebi usred svoga krila!
(Preradović 1965: 219)

I u estetski, ne tako uspješno uobličenoj pjesmi *Majci* (1871), ponovo se javljaju isti osjećaji i iste misli koje su se prije sretale u *Putniku* (1844). S tom razlikom što se u pjesmi *Majci* Preradović oslobađa prenesenog (distanciranog), alegorijskog značenja slike. Zapravo, on izravno ispovijeda one osjećaje koje je prije posuđivao drukčijoj vrsti izričaja. Motivi ravnodušnosti tuđine, koje je potiskivao u zagrljaje domovine, sada su ekvivalenti nemilosti i tuge uronjeni u materinsko krilo:

I u blagu tu mjesečinu.
U okrilje utječem se tvoje,
Koda godijer bježim tuge koje
Sadanju tminu.
I počinem pri tebi, panem
Na krilu ti glavom i zabušim
Lice si u nj, stisnem se i skrušim, –
Dijete postanem. (Preradović 1965: 311)

Postoji još jedan važan sloj na koji treba upozoriti učenike pri interpretaciji tih pjesama. A to je da između Preradovićevih osjećaja prema majci i prema domovini „postaju supstitucionalni odnos zasnovan na težnji za nekim razotuđivanjem“ čežnji za povratkom svijetu djetinjstva, u kojem je majka „isto toliko svetinja koliko i anđeo čuvar zabludjelog sina“. To je razumljivo kad se spozna da je Preradović bio osuđen na stalna lutanja i seobe po vojarnama razasutim na prostorima austrougarskih jezika⁶⁵. Stoga je osjećaj tuđine, hladne, zatvorene i ravnodušne prema inozemcima parao „pjesnikov mozak i ranjavao drhtavo srce“ čestim prizvukom riječi njegove majke: „ne idi, sinko, od matere (...)“ (podcrtao M. N.).

Analizom važnijih Preradovićevih pjesama upozorili smo na opravdanost da se njegove tvorevine ponovo nađu u školskim programima, udžbenicima i čitankama. To prije što veći dio njegovih romantično-domoljubnih pjesama nisu samo plod artificijelne obrade pjesnikovih vizija ili formalno objedinjenih nizova gnomskih misli, već su tematski, izražajno i motivski ponikle tvorevine i na onom ranom pjesnikovom raskidu s materinskim jezikom i nježnom majčinom ljubavlju i pažnjom. Stoga se u *Putniku* i u pjesmi *Majci* ističe želja, želja za nježnošću, toplinom i blagošću. Motiv nježnosti još je jače urastao u tkivo pjesama *Rodu o jeziku* i *Jezik roda moga*. Zapravo, te pjesme magijskom snagom predočavaju pjesnikov emotivni rast iz korijena, iz tradicije jezika, kao što uostalom predočavaju i suptilan izričaj što ga je taj jezik za pjesnika imao na usnama njegove majke. Zbog svega toga postoje opravdani razlozi da se založimo da upravo te Preradovićeve pjesme reafirmiramo u nastavi.

65 Svršivši časničku akademiju Preradović je počeo službovati u Milanu (Italija), Zadru, a kasnije je premještan po raznim vojarnama Austrougarske (Pešta, Cremona, Zagreb, Glina, Verona, Kovin, Temišvar, Wien, Arad itd.).

5. Metodičke sugestije za interpretaciju Preradovićeve poezije

Preradovićev poetski opus je tematski i motivski veoma raznovrstan. Njegove reprezentativne pjesme predstaviti će u nastavi iznimnog pjesnika senzibilne lirike, istančanog nemira, poetske imaginacije, izražajne snage tvoračkog duha i tijela. Iz njegovih pjesama učenici srednjoškolskog obrazovanja iščitavaju poetske vizije, njegov svjetonazor, odnos prema materinskom (hrvatskom) jeziku i rasponima njegove izražajnosti, ali i odnos prema majci i domovini, mjestu poezije i položaju pjesnika u njoj. Osim toga što njegove prezentirane pjesme svojim poetskim svijetom plijene pozornost i u učenika izazivaju emocije, one im ujedno omogućuju da upoznaju njihova estetska svojstva, misaone poruke; pružaju im da iz njih spoznaju idejne preokupacije hrvatskoga narodnog preporoda (ilirizma) i dio života tog lirski istančanog pjesnika. Upravo zbog toga što je njegovo djelo estetički snažno, umjetnički živo i poetski raznovrsno, a i zbog toga što je za nastavu primjereno i što pjesnikov obzor misaono oslikava njegovo vrijeme i dio njegova tragičnog života u tuđini, razlogom je da mu odredimo značajno mjesto u srednjoškolskoj (gimnazijskoj) i visokoškolskoj nastavi. Kao prva metodička sugestija i bitan uslov za dobro vođenje nastave književnosti u školi, ostvarenja postavljenih odgojnih, obrazovnih i funkcionalnih ciljeva i zadataka u pristupu Preradovićevu poetskom opusu jest upravo pravovremeno i osmišljeno (kreativno) planiranje njegova opusa. Stoga nudimo opći godišnji program rada. Preradovićev poetski opus potrebno je prethodno locirati u okviru razdoblja (Nastavne cjeline) Hrvatskog narodnog preporoda (ilirizma). Prema tomu, nastavna tema bi bila: Preradovićevo poetsko djelo. Ono se dalje rašlanjuje na sljedeće (metaforički nadnaslovljene) metodičke inačice/sate:

- I. sat: Nalaženje zaboravljenog jezika (*Rodu o jeziku i Jezik roda moga*),
- II. sat: Povratak majci-roditeljki i domovini (*Putnik, Pozdrav domovini i Majci*),
- III. sat: Govor pjesnikova srca i uma (*Pjesnik, Mrtva ljubav i Mujezin*).

Svaka metodička jedinica treba se posebice ostvariti u razredu putem školske interpretacije ili u okviru utvrđenog sustava problemske nastave književnosti (Rosandić 1986: 232–252).

Kako će tako isplanirani Preradovićeve poetski krugovi biti interpretirani i približeni učenicima srednje škole (gimnazije), ovisi, prije svega, o ličnosti samog nastavnika, njegovoj kreaciji, metodičkoj spremi, kulturi, poimanju pjesnikove ukupne poetike i sposobnosti da se interpretator identificira s njegovim umjetničkim svijetom, to jest s pjesmama koje raščlanjuje. Uspjeh interpretacije u razredu velikim dijelom ovisi

i o upotrebi poetske građe kao i o primjeni drugih primarnih (književnoumjetničkih i znanstvenih) tekstova i drugih sekundarnih izvora i pojedinosti iz razdoblja hrvatskoga narodnog preporoda. Opseg (broj sati) interpretacije Preradovićeve poezije ovisit će i o drugim subjektivnim i objektivnim razlozima⁶⁶.

Osim vlastite pripremljenosti, nastavnik mora prethodno pripremiti svoje učenike i za interpretaciju svake planirane metodičke jedinice i pjesme. Učenici dobivaju pravodobno domaću zadaću da izrade bilješke i zapišu svoje dojmove o pročitanim pjesmama. Nastavnik će upozoriti i na koje iznimne probleme (iz pjesnikova života i preporodne stvarnosti) trebaju skrenuti pozornost, uputit će ih na čitanje literature i tomu slično. Nastavnik dakle „već u početnom koraku nastavnog procesa pokreće učenikovo stvaralačko mišljenje, razvija inicijativu i intuiciju, pobuđuje interese, izaziva intelektualni nemir, stvara određenu emocionalnu napetost i želju za spoznajom“ (Rosandić 1973: 32).

Preradovićevo poetsko djelo zahtijeva dakle od nastavnika izvanrednu pripremljenost, solidno poznavanje cjelokupna njegova opusa, šire promatranje problematike razdoblja ilirizma te uporabu odgovarajućih postupaka u interpretaciji posebno za svaku tematsku cjelinu (krug pjesama).

Putem književne interpretacije ili, još bolje, u sustavu problemske nastave, Preradovićev poetski opus pokrenut će brojna pitanja, zadatke i probleme. Naznačit ćemo samo neke od njih koji omogućuju učenicima da:

- u pjesmama dožive i zamijete određene umjetničke/estetske vrednote,
- otkriju piščeve stvaralačke postupke i njegove tvoračke sposobnosti,
- otkriju impresivna i ekspresivna (izražajna i zvukovna) svojstva jezika,
- uoče da je jezik najvažniji činilac (*spiritus movens*) u ostvarenju duhovnog, ljudskog i nacionalnog identiteta,
- uoče pjesnikov apologetski odnos prema svom materinskom (hrvatskom) „zaboravljenom“ jeziku,
- uoče iznimne pjesnikove misli i poruke domoljubnog karaktera,
- uoče snažno metaforički naglašenu sliku majke-roditeljke = domovine,
- uoče snažne dihotomijske i kontrastne spregove iskazane antipodima: svoja majka – tuđa majka,
- uoče simboliku i metaforiku razasutih – tuđih prostora u kojima pjesnik locira govor – zatvorenih vrata domova u tuđini,

66 Za uspješnu interpretaciju Preradovićevih poetskih djela u srednjoj školi potrebno je najmanje onoliko sati koliko se programom predviđi. Do odstupanja od takve prakse bit će moguće postoje li opravdani razlozi za to. Primjerice, izučava li se pjesnikovo djelo u njegovu podravskom zavičaju (Đurđevcu) i u mjestima u kojima su njegove poetske tvorevine nastale ili za koje su motivski vezane, ili u školama koje nose pjesnikovo ime i tomu slično.

- uoče slike koje asocijativno sugeriraju domoljubnu toplinu, zavičajnu punoću života i sigurnosti u rodnom domu,
- uoče motive povratka majci-roditeljki = domovini,
- uoče figurativnost (slikovitost) pjesničkog jezika i metaforске sintagme: majka i sin, zavičajno polje i materinska ruka,
- uoče motiv čežnje i želje da „počiva u smrti“ u „polju domovine“ i majčinom krilu:

A zemaljskom putu na svome
Kada klone umoran ti sinak,
Prvi daj mu za gorom počinak
Krilu na Tvome! (...),

- uoče pjesnikovo poimanje ljubavi kao najviše ljudske vrijednosti,
- uoče motive, raspoloženja, sažetosti izraza u ljubavnoj pjesmi *Moja ljubav*,
- uoče pjesničke refleksije i razmišljanja o ljudskoj sudbini, životu, smrti, nadi, Bogu, promjenjivosti svijeta...,
- uoče egzotičan okvir pjesme *Mujezin*, njezinu refleksiju i elemente epskog i lirskog, pročitaju pjesnikov intimni iskaz *Crtice mog života* i upoznaju pjesnikov životni put: njegovo djetinjstvo u siromašnoj Grabrovnici, školovanje po tuđim vojarnama i prostorima „razasutih jezika“ u kojima nalazi poticaja,
- za inspirativne motive svojih pjesama, njegove književne prvine objelodanjene u zbirci *Prvenci*, pjesnikova ideološka opredjeljenja i tomu slično,
- učenici na osnovu već stečenih književnoteorijskih i književnopovijesnih spoznaja i poznavanja drugih književnih djela i pisaca hrvatskoga književnoga preporoda (ilirizma) odrede Preradovićevo mjesto u povijesti hrvatske književnosti,
- uoče pjesnikovo naslanjanje na književnu tradiciju: usmeno stvaralaštvo, Gundulića, Kačića, Gaja i dr. te na nasljeđe zapadnoeuropske književnosti (Dantea, Manzoniya, Macha, Krasinskog, Leonaua, Byrona i druge).

Primjenom najnovijih metodičkih postupaka i spoznavanjem Preradovićeva i stvarateljskog čina u sklopu onih procesa koji su se događali u njemu i oko njega, možemo u učenika srednje škole stvoriti najcjelovitiju sliku o ovom senzibilnom hrvatskom pjesniku iz razdoblja hrvatskoga narodnog, preporoda (ilirizma).

Literatura

- Barac, Antun, 1965. Uvodna studija. *Vraz – Preradović: Pet stoljeća hrvatske književnosti* (ur. V. Barac). Zagreb: Zora – Matica hrvatska. 179–210.
- Barac, Višnja (ur.), 1965. *Vraz – Preradović*. Zagreb: Zora – Matica hrvatska.
- Milanja, Cvjetko, 1995. P. Preradović – od romantizma do spiritizma. *Umjetnost riječi* 39/1. 21–37.
- Milanja, Cvjetko, 1997. *Petar Preradović*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Nikolić, Ferdo i dr., 1955. *Čitanka iz naše i strane književnosti*, Zagreb: Školska knjiga.
- Pavletić, Vlatko (ur.), 1970. *O P. Preradoviću danas*. Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske.
- Petračić, Franjo, 1877. *Hrvatska čitanka za više gimnazije*. Zagreb.
- Preradović, Petar, 1965. Crstice mog života. *Vraz – Preradović: Pet stoljeća hrvatske književnosti* (ur. V. Barac). Zagreb: Zora – Matica hrvatska. 94.
- Rosandić, Dragutin, 1973. *Metodičke osnove suvremene nastave hrvatskog ili srpskog jezika i književnosti u srednjoj školi*. Zagreb: Školska knjiga.
- Rosandić, Dragutin, 1986. *Metodika književnog odgoja i obrazovanja*. Zagreb: Školska knjiga.
- Vodnik, Branko (ur.), 1918–1919. *Djela Petra Preradovića I-II*. Zagreb: Naklada dr. Branka Vodnika.

Poesia romantica di Petar Preradović (1818–1872) **- affermazione della sua poesia nel curriculum scolastico**

Analizzando le poesie rappresentative di Preradović, si è cercato di esprimere la vivacità presente nella sua poesia e di mostrare come le sue poesie possano soddisfare la sensibilità degli studenti delle scuole superiori di oggi con un linguaggio esplicito, i messaggi patriottici e l'orientamento ideologico. La ricerca descrive la posizione della poesia di Preradović nella storiografia letteraria, nei programmi di studio e nei libri di testo. Il percorso di vita di Preradović è della massima importanza per la comprensione della sua creatività poetica, specialmente nel suo ritorno alla "lingua madre". L'ultimo capitolo introduce i suggerimenti didattici per l'accesso all'opera di Preradović con un'enfasi sul linguaggio dimenticato, ritorno alla madre e alla patria, discorso del cuore e della mente del poeta.

Parole chiave: Petar Preradović, poetica romantica, interpretazione scolastica, curriculum

Romantična poetika Petra Preradovića (1818–1872) **– afirmacija njegove poezije v šoli**

Z analizo Preradovićeveih reprezentativnih pesmi smo skušali predstaviti živost, ki odlikuje njegovo poezijo, in pokazati, kako lahko njegove pesmi z eksplicitnim jezikom, domoljubnimi sporočili in ideološko naravnostjo zadovoljijo senzibilnost današnjega srednješolca. V raziskovalnem delu je prikazan položaj njegove poezije v literarnem zgodovinopisju, učnih načrtih in programih za književnost ter v čitankah/učbenikih za književnost. Življenjska pot Petra Preradovića je izjemno pomembna za razumevanje njegovega pesniškega ustvarjanja, posebno, kar zadeva vrnitev k »maternemu jeziku«. V zadnjem poglavju so predstavljeni metodični predlogi za obravnavo njegovega ustvarjanja s poudarkom na pozabljenem jeziku, vrnitvi k materi in domovini in govoricu pesnikovega srca in uma.

Ključne besede: Petar Preradović, romantična poetika, šolska interpretacija, učni načrt in program